

Türkiye’de Kırsal Meskenler ve Coğrafi Dağılımları

Mehmet ZAMAN (*)

Öz: İnsan topluluklarının doğal peyzaj üzerinde oluşturdukları en önemli unsurlardan biri olan meskenler (ev, konut), insan gibi kısa ömürlü olmalarına rağmen değişmeyen faktörlerin etki ve izlerini taşıyan, coğrafi çevrede değişmeyen bazı özelliklere göre yeni baştan ve süratle tanzim edilebilen beşerî tesislerdir. Sürekli bir değişim içinde olsalar da uzun bir geçmişin izlerini taşırlar ve kısmen de devamlılık gösterirler. Bu bakımdan kırsal konutları, yapı malzemesi, şekilleri ve değişik bölümlerinin tertip tarzı ile içinde bulunduğu coğrafi şartların etkisini taşıyan ve bu etkiyi aksettiren yapılar oldukları için, coğrafya ilminde üzerinde durulan konulardan birini oluşturmaktadır. Coğrafi çevre şartları özellikle de kırsal konutların yapılışında, şehir evlerine göre kendini daha fazla hissettirmektedir. Bunun da en önemli nedeni, inşa edildikleri dönemlerde dış dünya ile ilişkilerinin çok zayıf olması ve ekonomik yetersizliklerin yanı sıra ulaşım güçlüklerine bağlı olarak yakın çevreden temin edilen malzemenin özelliğine göre şekillenmeleridir. Ülkemizde iklim, yeryüzü şekilleri, jeolojik durum, eğim ve drenaj şartları gibi doğal faktörler ile gelenek, görenek, alışkanlık gibi kültürel özellikler, sürdürülen ekonomik faaliyetlerin farklılık göstermesine bağlı olarak kır konutları, değişik şekiller kazanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırsal mesken, coğrafi çevre, iklim, doğal faktör, beşerî faktör

Rural Houses and Their Geographical Distributions in Turkey

Abstract: Houses which are one of the most important elements that human communities build on natural landscape, are human facilities that have the effects and traces of unchanging factors even though they are short-lived like humans and can be renewed completely and rapidly according to some unchanging characteristics in geographical environment.. Even if they are in constant change, they carry traces of a long past and they show partly continuity. In this regard, the rural houses are one of the topics discussed in geography because the geographical conditions affect their building materials, shapes and arrangement of the different parts and they are the structures that reflect this effect. Geographical environment conditions affect the construction of rural houses even more than the construction of city houses. The most important reason for this is the fact that the relations with the outside world are very weak during the period when the rural houses are being constructed and they are shaped by the characteristics of the material which is provided from the near vicinity depending on the transportation difficulties as well as the economic inadequacies. Rural houses have acquired different forms in our country depending on natural factors such as climate, earth shape, geological condition, slope and drainage conditions and cultural characteristics such as tradition, custom, habit, and the differences in ongoing economic activities.

Keywords: Rural houses, geographical environment, climate, natural factor, human factor

Makale Geliş Tarihi:13.06.2017

Makale Kabul Tarihi: 23.08.2017

*) Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü (e-posta: mzaman@atauni.edu.tr)

I. Giriş

İnsan topluluklarının doğal peyzaj üzerinde oluşturdukları en önemli unsurlardan biri olan meskenler (ev, konut)¹, insan gibi kısa ömürlü olmalarına rağmen değişmeyen faktörlerin etki ve izlerini taşıyan, coğrafi çevrede değişmeyen bazı özelliklere göre yeni baştan ve süratle tanzim edilebilen beşerî tesislerdir (Göney, 1967: 112, 113). Sürekli bir değişim içinde olsalar da uzun bir geçmişin izlerini taşırlar ve kısmen de devamlılık gösterirler. Bu bakımdan kırsal konutları, yapı malzemesi, şekilleri ve değişik bölümlerinin tertip tarzı ile içinde bulunduğu coğrafi şartların etkisini taşıyan ve bu etkiyi aksettiren yapılar oldukları için, coğrafya ilminde üzerinde durulan konulardan birini oluşturmaktadır. Öte yandan basit olan ve bölge şartlarını karakterize eden kırsal konutları, doğal çevre şartları kadar, onu inşa eden ve içerisinde yaşayan aile toplumunun sürdürdüğü ekonomik faaliyetler, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik özellikler ile tarihî faktörlere bağlı olarak da, çeşitli şekil ve özellikler kazanmıştır (Tanoğlu, 1969: 214, 215). Bu özelliklerinden dolayı kır konutları, bölgedeki doğal ve beşerî çevre şartları hakkında da bilgi vermektedir.

Coğrafi çevre şartları özellikle de kırsal konutların yapılışında, şehir evlerine göre kendini daha fazla hissettirmektedir. Bunun da en önemli nedeni, inşa edildikleri dönemlerde dış dünya ile ilişkilerinin çok zayıf olması ve ekonomik yetersizliklerin yanı sıra ulaşım güçlüklerine bağlı olarak yakın çevreden temin edilen malzemenin özelliğine göre şekillenmeleridir. Ancak farklı coğrafi bölgelerde aynı tür malzeme kullanılmış olsa bile iklim, yeryüzü şekilleri, jeolojik durum, eğim ve drenaj şartları gibi doğal faktörler ile gelenek, görenek, alışkanlık gibi kültürel özellikler, sürdürülen ekonomik faaliyetlerin farklılık göstermesine bağlı olarak kır konutları, değişik şekiller kazanmıştır. Bu çeşitlilik aynı yerleşim ünitesinde de ortaya çıkabilmektedir. Ancak, coğrafi çevrenin etkisini yansıtan ortak özellikler de ortaya çıkmıştır ki, coğrafyayı ilgilendiren husus da budur (Sergün, 1986: 95). Bu nedenle de insanların ekonomik gücüne, zevk ve isteklerine göre inşa edilmiş, coğrafi çevrenin özelliğini pek de yansıtmayan, çevre şartlarına aykırı şehir konutları, bölgeyi karakterize eden ev tipleri gibi coğrafyayı pek fazla ilgilendirmez.

Ayrıca, coğrafi çevrenin etkisini eski tip (geleneksel) konutlarda izlemek çok daha belirgin iken, yeni tip evlerde ise bunu görmek daha sınırlıdır. Çünkü eski tip evlerde yakın çevreden temin edilen malzeme büyük ölçüde kullanılmışken, yeni tip evlerde bölge dışından getirilen tuğla, briket, demir, çimento gibi malzemelerin daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Geleneksel konutların farklı olan bir diğer özelliği de,

¹ Mesken yerine *ev* veya *konut* terimleri de kullanılmaktadır. Mesken yerine kullanılmakta olan ev terimi; aslında Türkçe bir terim olup, Orta Asya Türklerinde (örneğin Göktürk kitabeleri) *bark* olarak geçmiş (örneğin Uygur Türkleri Türkçesi) ve Selçuklu Türkleri Türkçesinde, *ev-bark* biçimine dönüşmüştür. Anlamı biraz daha genişleyerek evli olma durumu (medeni durum), ev sahibi olma durumu; bir ailenin evi ve onun yakın çevresindeki bağ-bahçe, tarla ve otlak arazisi sahibi olma durumu gibi anlamlarda kullanılmıştır. Ancak, Osmanlı imparatorluğu devrinde Anadolu'da terim, önce mesken ve daha sonra da hane olarak kullanılmaya başlanmıştır.

planlarının gelenek ve göreneklere, kültür ve ekonomik faaliyetlere göre şekillenmiş olmasıdır. Bu özellikleri ile de kırsal konutlar, çevrenin doğal ve beşerî özelliklerini yansıtmaktadır. Yeni tip konutları ise, ailelerin gelir düzeyi ve değişen alışkanlıklarının bir göstergesi olarak düşünmek gerekir. Bundan ötürü de, bölge şartlarına en iyi uyumu kırsal konutların coğrafi bakımdan incelenmesinin daha uygun olacağı kanaatini taşımaktayız.

II. Meskenler Üzerinde Etkili Olan Doğal ve Beşerî Şartlar

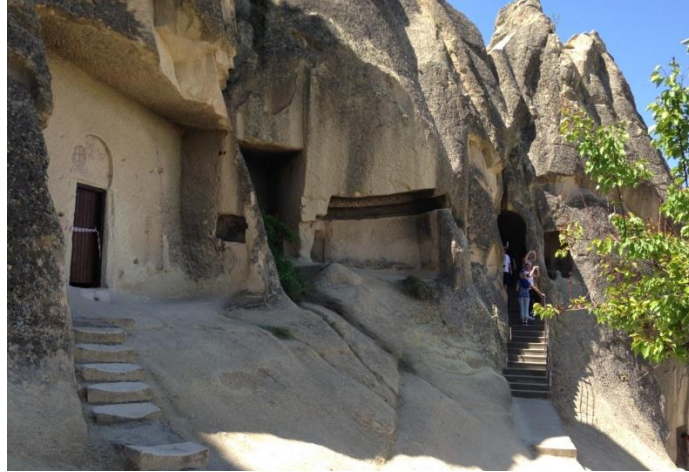
Uzun bir gelişme süreci ve bütün bir geçmişin izlerini taşıyan meskenler üzerinde; gelenek, görenek ve diğer psikolojik, etnik, tarihî, ekonomik faktörlerin yanında, bölgeye göre değişen ve her bölgenin karakteristiğini teşkil eden evlerin temel şekillerinde coğrafi faktörlerin etkisi de büyüktür ve inkâr edilemeyecek kadar açıktır (Tanoğlu, 1969: 214). Başka bir anlatımla, Türkiye’de coğrafi faktörler, kırsal alanlardaki meskenlerin şekillerini ve kullanılan malzemeyi önemli ölçüde etkilemiştir. Gerçekten kırsal meskenler, her şeyden önce çevre şartlarına, yani yeryüzü şekilleri, yükselti, jeolojik yapı, litoloji, bitki örtüsü, iklim elemanları ve onu inşa edecek kişilerin gelenekleri, yaşam biçimi, gelir düzeyi ve ekonomik faaliyet türüne sıkı sıkıya bağlıdır. Böylece ülkemizdeki kırsal meskenlerin inşasında doğal ve beşerî çevre şartların etkili olduğu aşikârdır. Doğal ve beşerî çevre özelliklerini yansıtan bu etkilerin, ülkemizdeki kırsal konutlara yansımalarını şu şekilde açıklamak mümkündür.

A. Doğal Çevre ve Meskenler

Kırsal yerleşmelerdeki konutlar ile yörenin doğal çevre özellikleri arasında yakın ilişkiler vardır. Bu ilişkiyi de en iyi şekilde, yakın çevreden temin edilen yapı malzemelerinin konutlardaki kullanım oranları gösterir. Yakın çevreden sağlanan ahşap, taş ve toprak malzemenin değişik ölçülerde kullanılmasıyla inşa edilen konutlar, kendi özgün şekilleriyle doğal çevrenin özelliklerini yansıtır. Böylece, çevrenin konutlar üzerindeki etkisini, en belirgin biçimde, çevreden elde edilen malzemenin, kısmen ya da tamamen mesken yapımında kullanılmış olmasında görmek mümkündür (Köse, 1997: 164). Çünkü bu evler, kendilerine özgü ortak şekilleri ve yapı tarzları ile çevrenin etkilerini en açık şekilde aksettirmektedir.

Doğal çevre faktörlerinden *jeolojik yapının* meskenle olan ilişkilerinden en önemlisi, meskene malzeme temin eden kaynak olmasıdır. Böylece, litoloji ile mesken arasında çok sıkı bir ilişki mevcuttur. Dağlık alanlarda genellikle taş malzeme hâkim iken, alüvyal sahalarda veya ovalarda toprak malzeme daha fazladır. Bu nedenle, dağlık alanlarda taş meskenler ovalara göre daha yaygındır. Çünkü dağlar genellikle ya tortul tabakaların kıvrılma veya kırılmaları sonucunda sertleşerek yükselmiş üniteler veya volkanizma eseri lav ve tüfler, nihayet tortul tabakalar arasına ve içine giren magmatik kayalardan teşekkül etmiş olabilir. Her üç şekilde de dağlar genellikle kayalık alanlar karakterindedir. Böylece mesken yapımı için çeşitli yapı taşlarına sahip alanları oluştururlar. Oysa depresyonlar ile ova tabanları, genellikle onları çevreleyen dağlık alanlardaki kayaların fiziki ve kimyasal ayrışımı sonunda oluşmuş depoların bulunduğu sahalardır. Bu sebeple temeli teşkil eden kayalar dolgu malzemeleri

tarafından örtülmüştür. Dolgu sahasının ancak kenarlarında taş, çakıl ve moloz birikintileri bulunursa da, ova merkezine doğru gidildikçe, taş ve çakılların yerini tamamen toprak alır. Bundan ötürü buralarda mesken yapımında kullanılacak yeterli taş malzeme bulmak genelde oldukça zordur. Depresyon ovaları için geçerli olan bu durum, aynen kıyı ovaları ve deltaları için de söz konusudur. Başka bir anlatımla dağlık, dolayısıyla taş malzemenin bol bulunduğu alanlara karşılık; depresyonlar, vadi tabanları, kapalı havzalar, ovalar, kıyı ovaları ve deltalar en yeni jeolojik formasyon olan, alüvyon dolgusu ile karakterize olurlar. Bundan ötürü, bu sahalarda genel inşaat malzemesi topraktır (Tunçdilek, 1967: 51-54). Meskenler bakımından jeolojik yapının bir başka eseri ise mağara meskenleridir. Genellikle karstik bölgelerde ve volkanik tüf alanlarında bu tip meskenlere rastlanılmaktadır. Örneğin; Ürgüp, Nevşehir ve Göreme dolaylarındaki volkanik tüflerin oyulması ile oluşturulan meskenler oldukça konforlu olup, iki hatta üç katlı olanlarına dahi rastlanılabilmektedir (Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1. Ürgüp, Nevşehir ve Göreme dolaylarında volkanik tüfler oyularak meskenler oluşturulmuştur.

Yeryüzü şekilleri ile yükselti de, mesken tipleri ve dağılışı üzerinde büyük rol oynamış ve ev tiplerinin ortaya çıkmasında, küçümsenmeyecek derecede etkili olmuştur. Türkiye'nin yüksek bir ülke olması ve kıyıdağlılık itibaren farklı yükselti kuşaklarından oluşması, çeşitli *bio-klimatik* şartları ortaya çıkarmıştır. Böylece yükselti basamaklarının coğrafi yapısı dolayısıyla coğrafi birer varlık olan meskenlerin de değişmesine neden olmuştur. Her bir yükselti kademesindeki yeryüzü şekilleri (topografya), jeolojik yapı, bitki örtüsü, iklim, geçim faaliyetleri vs., şartların yansıttığı meskenlerin oluşmasını mümkün kılar. Böylece her yükselti basamağı, kendi coğrafi özelliklerine uygun mesken tiplerine sahip bulunur.

Diğer taraftan, yörelerin *topografik durumu*, meskenlerin tip, şekil ve yer seçiminde de etkisini göstermiştir. Örneğin meskenlerin genellikle eğim doğrultusunda inşa edilmiş olanları arka yamaca yaslanmaktadır. Dolayısıyla da evlerin ön cephelerinin

yönünü eğim doğrultusu belirlemiştir. Yine kıyıya paralel uzanan köy yerleşmelerinde ise çoğunlukla kuzeye, güneye eğimli alanlarda ise, bu yöne bakacak şekilde inşa edilmişlerdir. Böylece meskenlerin yönünün belirlenmesinde eğim şartları da önemli rol oynamıştır. Yer seçiminde yine güneşten mümkün olduğunca yararlanma düşüncesi de konut inşasında göz önünde tutulmuştur. Ayrıca, topografik şartların tarım arazilerini sınırladığı ve küçük parsellerden oluşmasına neden olduğu kıyı bölgelerinde (örneğin; Doğu Karadeniz sahil yöresi), meskene ayrılacak alanların sınırlı tutulması da kat sayısının artması üzerinde etkili olmuştur. Zaten hayvan barınağının evin alt katında bulunmasının nedenlerinden birini de, sınırlı olan tarım alanlarının yerleşme üniteleri ile daha fazla işgal edilmesinin önüne geçilmesi düşüncesi oluşturmuştur (Zaman, 2003: 213). Oysa iç bölgelerde gerek topografik şartlar gerekse de ekonomik faaliyetler ile tarım topraklarının kıyı bölgelerine göre nispeten geniş alanlar kaplaması, hayvan barınaklarının evin yanında ve aile konutundan ayrı olarak inşa edilmesine zemin hazırlamıştır.

Yamacın *bakı durumu* da meskenler üzerinde etkilidir. Ülkemizin büyük bir bölümünde evlerin güneye bakan yamaçlarda kurulduğunu, pencerelerin ve kapının çoğunlukla evin güney cephesinde açıldığı dikkati çeker. Çünkü güney yamaçlar daha iyi ısınmakta, daha fazla güneş ışığı almaktadır (Tunçdilek, 1967: 56).

Kırsal meskenlerin çevreden temin edilen malzeme ile inşasında *bitkisel maddeler* de, taş ve toprak kadar önemli bir yere sahiptir. Nitekim birkaç istisna hariç (Mardin – Urfa'nın bazı yöreleri), ülkemizin hiçbir bölgesinde, bitkisel malzemenin katılmadığı bir kır meskenini bulmaya hemen hemen imkân yoktur. Nitekim pek çok bölgede evlerin duvarları için fazla önem taşımayan ağaç, damın inşası sırasında vazgeçilmez bir malzeme olarak ortaya çıkar. Ancak tahmin edilebileceği gibi mesken inşasında kullanılan bitkisel malzeme oranı, ormanların bulunduğu, ucuz ve kolay şartlarla ağaç malzemenin sağlandığı yörelerde en üst düzeyde iken, ormandan uzaklaştıkça bu oran düşer ve çok çeşitli ev tipleri ortaya çıkar (Tunçdilek, 1967: 54-55). Ağaç gövdelerinden *karkas* kurmakla başlayan evlerde, karkasın arası yakın çevre şartlarına bağlı olarak taş, toprak, yonga vs. ile doldurularak *dolma ev* veya *çakatura* denilen mesken tipleri meydana gelir. Bundan sonra taş, kerpiç, tuğla ve ağacın değişik oranlarda kullanılmasından, çoğunlukla çift katlı olan *bağdadi*, *ahşap*, *yarı ahşap*, *örgü* gibi mesken tipleri doğar. Hatta toprak evlerin kerpiç çamurunun içine saman karıştırılmak suretiyle bu evlerde de bitkisel malzeme kullanılmış olur. Yine meskenlerin yan duvarları ile düz damlı toprak damlarının inşası duvarların üstüne konulan ağaç kalaslar ile mümkün olabilmektedir. Elbette ki bitkisel maddeler sadece ağaç malzemedden ibaret olmayıp, saman, kamış, saz vs. gibi malzemeler de bu gruba dâhildir.

Anlaşılabileceği üzere bitkisel maddeler, Türkiye'deki kırsal meskenlerin inşasında ve şekil almasında, mimarı tarzını tayin etmekte, taş ve topraktan çok daha büyük etkiye sahiptir. Nitekim ülkemizin ormandan yoksun kurak alanlarında ve akarsu boylarında, bilhassa kavak ağacının üretimi ve ticareti, doğrudan ev yapımı ile ilgilidir (Tunçdilek, 1967: 55).

Türkiye'deki kırsal meskenler üzerinde etkili olan bir diğer doğal çevre faktörü de *iklim*dir. İklim elemanlarından başta sıcaklık, rüzgâr, güneşlenme, yağış ve nemlilik, kır meskenlerinin inşasında ve şekillenmesinde oldukça belirgindir. Nitekim mesken çatılarının eğim ve şekilleri, duvar kalınlıkları ve pencere ebatları daima iklim özellikleri dikkate alınarak inşa edilmişlerdir. Gerçekten de, iklim şartlarının sert geçtiği yüksek bölgelerde, özellikle kış dönemi soğuk geçtiği için, evlerin duvarları kalın, pencereleri küçük ve sayıca azdır. Hatta daha iyi ısınma için ahırın üstündeki oda, oturma odası olarak kullanılır.

Diğer taraftan iklim, meskenlerin kuruluş yerini de etkilemiştir. Gerçekten de evler, soğuk hava kütlelerinden korunmak amacıyla dulda (rüzgâr sapası, hâkim rüzgâr yönüne ters) yamaçlarda kurulmakta ve hava kütlelerinin geliş yönüne bakan konutun cephesine pencere açılmasından kaçınılmaktadır. Bu nedenle de, eski tip evlerde pencereler, güneşe açık cephelerde bulunmaktadır. Aynı düşünce konut eklentilerinin yerini de etkilemiş ve konutların güneş aldığı cephelere eklentilerin (samanlık, serander) inşa edilmemesine özen gösterilmiştir. Ancak son yıllarda kullanılan yapı malzemelerinde olduğu gibi, konut yerinin seçiminde de değişiklikler görülmektedir. Tercih edilen yerlerin başında, yola yakınlık ve manzaralı alanlar ön planda tutulmaktadır. Özellikle de kıyıya yakın yerleşmelerde konutların deniz manzaralı olmasına büyük önem verilmektedir (Zaman, 2003: 213).

İklim elemanlarından *sıcaklık* şartları da, meskenler üzerinde oldukça etkili olmuştur. Nitekim sıcaklık, Türkiye'nin farklı yükselti basamaklarında olduğu gibi, bölgeden bölgeye de önemli değişiklikler gösterir. Buna ilaveten, yaz ile kış mevsimleri arasında büyük farklar meydana gelir. Örneğin; İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri, kışın aylarca devam eden şiddetli soğukların etkisi altında bulunurken, kıyı bölgeleri ılık geçer. Böylece yükseltiye bağlı değişen sıcaklık şartları, sadece evlerin yapımını zorunlu kılmaz, evlerin nasıl ve ne şekilde yapılması hususunda da yol gösterir. Nitekim Doğu Anadolu bölgesinde evler, şiddetli kış soğuklarından korunmak için kalın duvarlı ve taş ile toprak karışımından yapılmışlardır. Evlerin 60-80 cm'yi bulan duvar kalınlıkları, 30 cm'den daha kalın toprak damları, küçük pencereleri hiç şüphesiz şiddetli kış şartlarının sonucudur. Bu bölgede sıcaklık şartları nedeniyle, azami derecede kalınlaşan, hatta yer yer yarısına kadar toprağa gömülmek zorunda kalan evler; batıya doğru gidildikçe yavaş yavaş bu karakterlerini değiştirmeye başlar. Evlerin, duvar ve damlarının kalınlıkları nispeten inceler, toprağın içine gömülme ortadan kalkar. İç Anadolu'da gerek kerpiçle gerekse taş ve ahşap ile yapılan evlerde, kış soğuğunu geçirmemek için, muhakkak surette harç kullanıldığı gibi duvarlar içten ve dıştan sıvanır. Ayrıca, evlerin iç düzenlemeleri de çoğu kez kış şartları göz önüne alınarak yapılmıştır (Tunçdilek, 1967: 58). Buna karşılık, kıyı bölgelerinde ılıman bir iklimin görülmesi, yani sıcaklık faktörünün kış şartları bakımından önemini nispeten kaybettiği yerlerde kalın duvarlar ortadan kalkmakta, pencere ebatları büyümekte ve evin her tarafında pencereler bulunmaktadır.

İklim elemanlarından *rüzgâr ve güneşlenme* de meskenlerin kuruluş yerinin seçiminde etkili olmaktadır. Nitekim Türkiye'de yüksek yayla ve dağlar bölümünde bulunan meskenlerin, genellikle güneye bakan yamaçlarda yer almasında,

güneşlenmenin yanı sıra kışın esen soğuk rüzgârlardan korunmanın da rolü vardır, hatta güneşlenmeden daha fazladır. Başka bir anlatımla, soğuk kuzey rüzgârlarından kaçma sebebiyle, kuzeye açık yamaçlarda kırsal meskenlerini görmek her yerde mümkün değildir. Hatta kış soğuklarının şiddeti, sadece evlerin yerini değil, evlerin inşa tarzında bile kendini gösterir. Nitekim bu yöne bakan pencereler, ya hiç açılmaz ya da arka tarafı gözetlemek amacıyla konulmuşlardır ve küçüktürler. Böylece, soğuk kuzey taraf evin adeta ölü cephesini oluşturur. Oysa güneye bakan cephelerde kapı, pencereler ve hayat denilen sofa bulunur. Bu cephedeki pencereler kuzey taraftan hem çok hem de büyüktürler (Tunçdilek, 1967: 61-62). Yine sıcaklıkların yüksek olduğu bölgelerde evler, rüzgâra karşı gelecek şekilde yapılırlar ve evin içindeki hava akımını sağlamak için koridorlar inşa edilir. Diğer taraftan, özellikle soğuk kış aylarında, güneşli günler ev sakinleri için küçümsenmeyecek bir değer taşır. Nitekim tek katlı evlerde kiler ve depo gibi bölümler genellikle evin kuzey yönünde; yemek ve yatak odalarının da güney yönde toplanması, bu olayı daha belirgin hale getirir (Tunçdilek, 1967: 61-62).

Yağış, çeşitleri ve etkileri ile evler üzerinde çok daha etkili olmaktadır. Öyle ki, malzemenin seçilmesinden, kullanma yeri ve evin inşa tarzına ve mimari karakterine kadar az veya çok etki yapar. Öyle ki, kurak bölgelerde evlerin toprak veya taştan inşa edilmiş olması yağış şartları ile ilgilidir. Nitekim yağış yetersizliği bu alanların ormandan yoksun olmasına neden olmuştur. Başka bir anlatımla, bu alanlarda ağaç meskenlerin olmayışı nemlilik, kuraklık ve bu şartlar altında ormanların yokluğu meselesidir. Ancak sebepler ne olursa olsun, kurak bölgelerde kerpiç, daha nemli bölgelere nazaran oldukça sağlam bir inşaat malzemesi olarak karakter kazanır. Hatta kuraklığın üst sınıra vardığı bölümlerde, kerpiç evler taştan bir temel olmaksızın inşa edilmişlerdir. Oysa yağışların arttığı yörelerde ve genellikle İç Anadolu, Ege, Marmara ve Akdeniz bölgelerinde yer alan kerpiç evler, taştan yapılmış bir temele sahiptirler (Tunçdilek, 1967: 63).

Yine kurak bölgelerde damların düz ve topraktan olması yağış azlığı ile ilgili görülebilirse de bu dam şekli, diğer malzemelerin bulunmaması ile de ilgilidir. Ancak kurak bölgelerde düz toprak damlar, yağışların şiddet ve miktarına bağlı olarak eğimli de yapılmaktadır. Bu bağlamda yağmurlar toprak damlardan sızma yapabildiği için önemli bir sorundur. Diğer taraftan, düz toprak damlar için kar yağışları, dam üzerinde yük oluşturması ve bunun da zaman zaman yağın kar miktarına bağlı olarak damın çökmesine neden olması, çok önemli bir sorunu oluşturmaktadır. Bundan ötürü de damlardaki karın kısa aralıklarla temizlenmesi icap etmektedir. Bu bağlamda, ülkemizdeki düz damlı evlerin bir kısmının üzerine teneke veya galvanize sac kullanılarak eğimli çatılar yapılmaktadır.

Buna karşılık, nemli bölgelerde düz damları görmek pek olağan değildir. Aksine, her mevsim yağış görülmesi ve yağışların fazla olması sebebiyle çatılar, dikkat çekici bir şekilde eğimli inşa edilmiş; çoğunlukla teneke, galvanize sac veya kiremit ile örtülmüştür. Eski tip evlerde iki ya da üç tarafa eğimli olan çatı, yeni tip konutlarda dört yönlü olarak da yapılmıştır. Yağışların fazla olması yanında kış mevsiminde kar yağışlarının yoğun olarak görülmesi sebebiyle çatının eğiminin yüksek tutulması, çökme tehlikesine karşı alınmış bir tedbir olarak göze çarpmaktadır. Saçaklar yan

duvarların ve temelin yağış ve nemden zarar görmesinin engellenmesi için, dışarıya doğru 20–30 cm uzatılmıştır. Ayrıca bu sahalarda evin duvarları toprak sıvadan çok ağaç ile kaplıdır. Yağış ve nem şartları aynı zamanda ahşap evlerin alt katının bu malzemenin nem ve yağışlara karşı dayanıksız olması, yani çürümesi nedeniyle taş malzeme kullanımını da ortaya çıkarmıştır.

Yağış ve nemlilik, meskenlerin yer seçimine de etki etmektedir. Örneğin Karadeniz kıyı kuşağında yüksek nem oranı evlerin derin vadiler içerisinde veya dere yataklarından ziyade tepelik alanlarda inşa edilmesine neden olmuştur. Aynı şekilde, nem oranlarının yüksek oluşu ile yağış miktarının fazlalığı konutların inşa şeklini ve planlarını etkilemiştir. Gerçekten de, eğimli yamaçlarda, zorunlu olarak zemine gömülmüş olan konutların birinci katı, havasız ve rutubetli (nemli) olması nedeniyle hayvan barınağı olarak kullanılmaktadır (Zaman, 2003: 213). Oysa bölgenin iç kesimlerinde ve diğer iç bölgelerde böyle bir durum söz konusu olmadığı gibi, evin tabanı genellikle toprak zeminin 40–50 cm kadar üstünde yapılmaktadır.

Belirtilen faktörlere ilave olarak ülkemizdeki kırsal meskenler üzerinde *sel* ve *taşkınların* yanı sıra *depremler* de etkili olmaktadır. Örneğin; genellikle ova tabanlarında kerpiçten yapılmış evlerin, sık sık sel sularına maruz kalması, kerpiç temellerin erimesine ve neticede evlerin hasar görmesine sebep olmaktadır. Aynı şekilde, yamaç boyları ile sel yataklarının civarındaki evlerin de zaman zaman meydana gelen taşkınlar ve seller ile yıkıldığı bilinen bir gerçektir. Buna ilaveten, depremler de diğer önemli bir etmeni oluşturur. Nitekim, çürük ve dayanıksız malzeme ile yapılmış evler, hafif depremlerde dahi çökebilmektedir. Özellikle malzemeyi birbirine bağlayan maddelerden yoksun olarak yapılan kırsal meskenler, en basit bir sarsıntı ile dağılmakta ve her bir depremden sonra meskenlerin büyük bir bölümü yıkılmakta veya ağır hasar görmek suretiyle kullanılamaz duruma gelmektedir.

B. Sosyo-Ekonomik Şartlar ve Meskenler

Doğal çevrenin belirtilen etkileri yanında ev şekillerinde etkisi sezilen insanın kendisi, onun gelenek ve göreneği; alışkanlığı, temayülleri, istekleri ve kaprisleri de vardır. İnsan çevresinde bulunduğu malzemeyi her yerde aynı şekilde kullanmaz, işlemez veya bu surette geleneksel kırsal konutlar (taş, ahşap ve toprak) çeşitli şekillerde inşa edilirler. Hatta insanlar bazen yaşadıkları yerlerde tamamıyla bölgeye yabancı metotlar ile evler de inşa edebilirler. Bu anlamda oldukça fazla göçmen barındıran ülkemizin birçok bölgelerinde (Ege, Marmara) bu tip meskenlere rastlanır (Tanoğlu,1969, 217: 218).

Başka bir anlatımla meskenler, sadece doğal çevrenin şekillendirdiği eserler değildir. Bunların yapılış ve şekillenmelerinde, ailelerinin gelenek ve görenekleri, sosyal, ekonomik ve kültürel düzeyleri ile uğraşılan ekonomik faaliyetler gibi, beşerî faktörler de etkili olmaktadır. Nitekim insanın günlük temel ihtiyaçları yanında, geçimini sağlamak üzere sürdürmek zorunda olduğu ekonomik faaliyetler ve bu faaliyetin çeşidi, ev ve eklentilerinin şekillenmesinde, doğal ve sosyal faktörler ile birlikte önemli bir boyutu oluşturmaktadır.

Eski tip meskenlerinin inşasında çevreden temin edilen malzemelerin etkileri görülürken, planlarında gelenek ve göreneklerin yanı sıra kültürel ve ekonomik faaliyetlerin de önemli rolü olmuştur. Gerçekten de, evin kimin için yapıldığı, kimlerin yaşadığı, ev içinde nasıl bir nizamın hüküm sürdüğü ve bu nizamın eve nasıl bir görünüm kazandırdığı, ev halkının kendi yaşantıları ile ev yapısı arasındaki ilişkilerin önemi ve derecesi gibi özellikler, evin beşeri çevresini meydana getirir. Ev her şeyden önce ferdi değil, fertlerin toplandığı müessese olarak kabul edilir (Tunçdilek, 1967: 66, 67).

Kırsal kesimde yer alan evler, fonksiyon bakımından, ailenin oturma, uyuma, dinlenme, yemek pişirme ve yemek yeme yeri gibi yaşadığı ev bölümünü oluştururken depo, samanlık, hayvan barınağı vs. ise eklentileri oluşturur. Yani, ikametgâhı olmayan bir mesken olmayacağı gibi, eklentileri olmayan bir kırsal mesken de genelde düşünülemez.

Ülkemizde her ne kadar meskenlerin yapılması, gelişmesi veya gelişmemesi sosyo-ekonomik faktörlerin etkisi altında ortaya çıkarsa da bu faktörlerin oluşturduğu meskenler birbirlerine benzemezler. Çünkü Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde yaşayan insanların sosyo-ekonomik yapıları birbirlerine benzemediği gibi, bu farklılıklar sadece uzak bölgeler arasında değil, yakın çevreler için de söz konusudur. Böylece ev sahiplerinin farklı sosyo - ekonomik durumları mesken çeşitliliğini de arttırmaktadır. Başka bir anlatımla, Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde yaşamakta olan insanların farklı bir sosyal yapıya ve ekonomik geçim tarzına sahip olmaları, her birinin gelenek ve görenekleri, örf ve adetleri, yaşam tarzları, görgü, arzu ve mimari sistemleri bazen maddi imkânlardan çok daha fazla evlerin farklılığına neden olmuştur.

Anlaşılabileceği üzere, sosyo- ekonomik özellikler ülkemizdeki meskenler üzerinde en az fiziki faktörler kadar önemlidir. Ancak hemen belirtmek gerekirse bu etkiler ülkemizin mesken tipleri üzerinde günümüzden ziyade, Cumhuriyet devri öncesinde çok daha etkili olmuştur. Hatta sadece meskenlere değil, aynı zamanda yerleşme planlarına da etki etmişlerdir. Gerçekten de eski köylerimiz, çoğunlukla dar, dolambaçlı ve çıkmaz sokaklar arasına yığılmış ev topluluklarından meydana gelmiş olup, genelinde belli bir planları yoktur. Evlerin içi de plansız ve karmaşıktır. Gizli bir takım yollarla birbirine bağlanmış olmaları da ilginçtir. Kuşkusuz bu durum, geçen asırlarda mevcut olan dış tehlikelerden korunma amacına yöneliktir (Tunçdilek, 1967, s. 66, 67). Bu durum ile ilgili bir diğer hususta, geçen yüzyıllarda süregelen iç mücadeleler, düşmanlıklar ve köy basmalar gibi sosyal olaylar ile bilhassa Anadolu’nun bir önceki yüzyıl başında düşmanlarca işgal edilmesi sonucu çok sayıda meskenin yıkılıp yakılmasıdır (Tunçdilek, 1967: 92, 93).

Ülkemizde farklı meskenlerin ortaya çıkmasında göçmenlerin de önemli rolü olmuştur. Gerçekten de, ülkemize gelen göçmenlerin meskenleri de gerek planları ve gerekse yapı malzemeleriyle eski yerleşik toplulukların evlerinden hemen ayrılırlar. Örneğin, ülkemize göç eden Kafkas göçmenleri, meskenlerinin inşasında beklenenden daha az ağaç kullanılmış, evlerini çoğunlukla taş ve kerpiçten inşa etmişlerdir. Kırım göçmenlerinin kerpiç kır evinde dam iki tarafa hafif eğimli iken, Anadolu’nun eski

yerleşiklerinin kerpiç evleri düz damlıdır. Diğer taraftan, *Peç* denilen ve evi kış boyunca ısıtan ocak, Balkan göçmenleri tarafından Anadolu'ya getirilmiştir (Tunçdilek, 1967: 72-73).

Göçmen evlerinin en karakteristik olanları Romanya ve Kırım'dan gelen göçmenlere ait olanlardır. Buraların steplerinden gelmiş bu insanlar, eski yurtlarındaki toprak evlerini ülkemizde de aynen yapmışlardır. Yapı malzemeleri toprak olmasına rağmen bu evler, inşa şekli, iç bölmeleri ve kullanılış özellikleri ile Anadolu'daki toprak evlerden ayrılırlar. Böylece bu insanların ev yapımında kendi kültürlerine bağlı kaldıkları anlaşılmaktadır. Aynı şekilde Bulgaristan ve Yunanistan'dan gelmiş olanlar da evlerini taş ve topraktan yapmışlardır. Ancak bu evler, Romanya göçmenlerinin evleri kadar büyük ve konforlu değildir (Tunçdilek, 1967: 72-73).

Diğer taraftan, Doğu Karadeniz bölümünden başlayıp Marmara ve Ege bölgelerini içine alan ve Antalya'ya uzanan sahil şeridi üzerindeki kasaba ve köylerde, I. Dünya Savaşı'ndan önce inşa edilmiş Ermeni ve Rumlara ait evlerin de ayrı özellikleri vardır. Çoğunlukla o zamanın kasabalarında büyük yoğunluk gösteren iki hatta üç katlı yarı kâgir evler yöresel olmaktan çok uzaktırlar. Nitekim Marmara'nın güneyine kadar yarı ahşap, daha güneyde ise çoğunlukla taştan yapılmış bu evler, çok eski bir geçmişe sahip olduklarından, etkileri kasaba ve şehirlerden kırsal kesime doğru uzanmıştır (Tunçdilek, 1967: 74). Geçen yüzyıla ait bu evlerin yerini, günümüzde yeni inşa edilen evler almakta ve bu tip evler maalesef yavaş yavaş ortadan kaldırılmaktadır.

Kırsal kesimde yaşayan insanların ekonomik faaliyetleri ve mali gücü de evin malzemesini, mimari tarzını ve planını önemli ölçüde etkilemektedir. Evin yapılması, şekil alması, kullanılması ve özellikle eklentilerinin inşa edilmesi fiziki ve sosyal faktörlerden çok, ekonomik yapının etkisi altında mümkün olmuştur. Böylece, ekonomik faaliyetler, evin oturlan kesimi yanı sıra eklentileri üzerinde de önemli rol oynamaktadır. Nitekim ailenin ekonomik gücü evin yapımından mimari tarzına ve kullanma şartlarına kadar değişikliklere neden olmaktadır. Öyle ki ailenin mali gücü arttığı oranda evin şekli, yapısında ve kullanılan malzemede önemli değişikliklere neden olur. Bu değişiklikler öncelikle yakın çevre şartlarından ayrılış şeklinde kendini gösterir. Bu da kırsal kesim meskenlerinde aynı fiziki ve sosyal şartlara sahip insanların evlerinin birbirinden farklı olmasını ortaya çıkarır. Evin ailenin oturduğu kesim üzerinde etkili olan ekonomik durum, hiç şüphesiz eklentiler üzerinde çok daha belirgindir (Tunçdilek, 1967: 74). Nitekim eklentiler, ekonomik faaliyetlere bağlı olarak inşa edilmiş yapılardır. Örneğin, ekip-biçme faaliyetleri ile uğraşan ailelerde eve ambar eklenirken, hayvancılık yapan ailelerde ambar, yerini hayvan barınağı ve samanlığa bırakır. Her iki faaliyeti birlikte yapan ailelerin meskenleri ise belirtilen bütün eklentilere sahiptir. Yine zeytin üretimi ile uğraşan bir ailenin meskenine ait eklentide zeytin salamurası için kullanılan büyük fiçilerin koyulduğu bir mahzen bazen de zeytinyağı imalatı için küçük bir atölye bulunur.

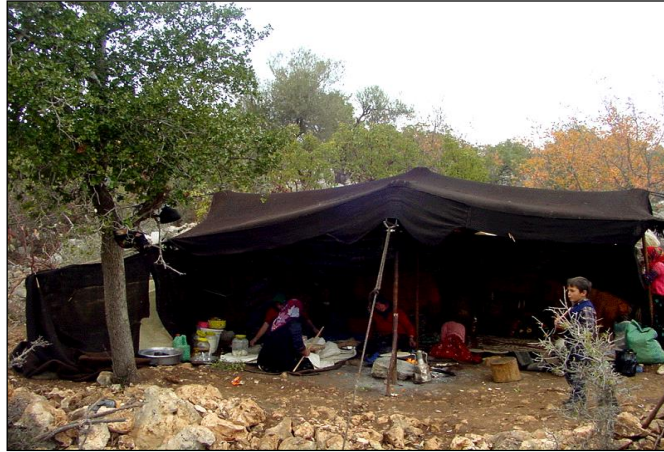
III. Meskenlerin Sınıflandırılması

Ülkemizin kırsal ve kentsel konutlarını, çevre ile ilgili olarak şekilsel, fonksiyonel ya da coğrafi bölge türlerine göre bir sınıflandırmaya tâbi tutmak, pek mümkün

değildir. Çünkü olgu, son derece karmaşıktır ve de yapılan sınıflandırmalar, olsa olsa sadece bir genelleştirmeyi ifade de eder (Doğanay, 2014: 450). Buna rağmen, Türkiye’deki kırsal konutları farklı kriterlere göre sınıflandırmak mümkündür. Bunlardan en yaygın olanlardan birini göçebe ile yerleşik (sabit) meskenler şeklindeki, diğerini yapı malzemesine göre olan sınıflandırma oluşturur. Bunların dışında evleri; *kat durumuna* (tek katlı olanlar, iki ve daha fazla katlı olanlar) ve *çatı şekillerine* (eğimli çatılı-düz çatılı olanlar) göre de gruplandırmak olağandır. Ancak bu konularda ülkemiz kırsal meskenleri ile ilgili yeterince istatistiki verinin mevcut olmayışı, böyle bir tasnifi imkânsız kılmaktadır. Bu nedenle, ülkemizdeki konutları; göçebe ve yerleşik ile yapı gereçlerine göre sınıflandırarak incelemek daha mümkün gözükmektedir.

A. Göçebe konutları

Göçebe barınaklar da denilebilen bu grup konutlar, başta *çadırlar* olmak üzere *araba*, *mavna* ve *teknelerin konut olarak kullanılması* gibi tiplere ayrılabilirler. Ancak bunlardan, sadece *göçebe çadır konutlar* ülkemizi ilgilendirir. Örneğin *Türkmenler* veya *Yörükler* (Cenup oymakları), geçmişteki gibi yaygın olmasa bile, bugün de göçebe hayvancılıkla geçinmekte ve *konar-göçer yaşantının bir gereği olarak*, çadırlarda barınmaya devam etmektedirler. Keçi kılından yapılmış *çadır-meskenler*, yazları (yayla mevsiminde) Antalya-Hatay ve Çukurova’dan veya Diyarbakır havzasından, Güneydoğu Toroslar ve Batı Toroslar’daki *yaylak* bölgelerine; kışları ise, yine bu ovalardaki *kışlak* yörelerine taşınıp kurulurlar (Fotoğraf 2). Ege bölgesi depresyonları ile bölgenin yüksek kesimlerindeki yaylak sahaları arasında da, çadır-konutlar için de benzer bir *götürüp getirme hareketi* görülür (Doğanay, 2003: 437).

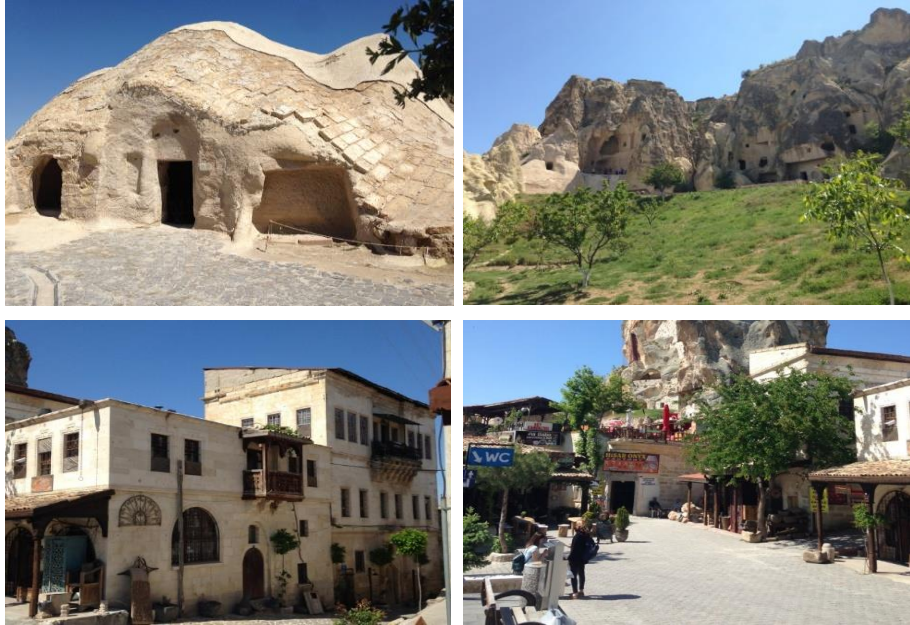

Fotoğraf 2. Toros Dağları’ndaki yaylaların bazılarında mesken olarak kıl çadırları kullanılmaktadır (Foto: Halil Hadimli).

B. Yerleşik Konutlar

Bu gruba, doğal barınaklar kapsamında bulunan; *mağara-evler*, en basit bir *çoban*

kulübesi, dam ve bağ evleri gibi, *geçici* veya *devamlı* oturulan kırsal ve hatta kent konutları dâhildir. Yerleşik (sabit) meskenler; *ilkel olanlar* ve *çağdaş olanlar* şeklinde, yine iki gruba ayrılabilirler. Çağdaş meskenler, ayrı bir kategoride incelenmelidir. Bunun sebebi ise, coğrafi özelliklerinin çok sınırlı oluşudur. Oysa ilkel meskenler, *çevre-insan etkileşimi* sorununa ışık tutmaları bakımından, coğrafyada esas konu olup, *doğal barınaklar*, bunların hemen hemen esasını oluşturmaktadır. Doğal barınaklardan, özellikle *mağara-meskenler* bugün de Türkiye’de mevcut olmakla birlikte bunlar, örneğin *Paleolitik devir* mağaralarında olduğu şekilde, *doğal mağara barınaklar olmayıp, yapay (beşeri) mağara-evler* olarak tanımlanmalıdırlar ve *Ürgüp, Göreme, Nevşehir* çevrelerindeki *volkanik tüf kayalar* oyularak oluşturulmuş olanlar, tipik örneklerdir (Fotoğraf 3). Ayrıca, Güneydoğu Anadolu bölgesinde ve özellikle de *Batman - Hasankeyf (90 konut), Diyarbakır’ın Kulp ilçesi Konuklu köyü (27 konut), Ergani’nin Sesveren Pınar köyü; yine, Batman’ın Kesmeköprü (17 konut) ve Suçeken (40 konut), köyleri, mağara-konut yerleşmeleri* açısından önem taşımaktadırlar. Ailelere *sosyal konutlar* inşa edilip dağıtıldığı halde, bu yörelerdeki bir kısım aileler, mağara-konutlarda oturmaya ya da bunların bir kısmını, *depo ve hayvan barınakları* olarak kullanmaya devam etmektedirler (Doğanay, 2014: 437, 438).

Fotoğraf 3. Ürgüp çevresinde volkanik tüflere oyulmuş doğal barınaklar ve modern evler.

IV. Kullanılan Yapı Malzemesine Göre Meskenler

Coğrafi çevrenin meskenler üzerindeki baskısı, yapı veya inşa gereçleri yönünden,

özellikle kırsal yerleşmelerde çok dikkat çekicidir. Kuşkusuz meskenlerin yapım şekli ve işlevleri, sadece yapı gereci temini sorunuyla ilgili değildir. Bunda, uğraşılan ekonomik faaliyet şekilleri, ailelerin sosyal, ekonomik ve kültürel düzeyleri ile tarihî nedenler ve gelenek-görenekler gibi birçok etkenin rolü vardır. Ancak burada amaçlanan, *mesken yapı şekilleri* ile çevreden sağlanan yapı gereçleri arasındaki etkileşimi ortaya çıkarmaktır. Çünkü kasaba ve kentlerde de bazı geçiş tiplerine rastlansa bile *kırsal kesim meskenleri*, geçmişte hemen bütünüyle ve günümüzde ise kısmen, yapı gereçleri bakımından doğal çevrenin etkisinde kalınarak inşa edilirler (Doğanay, 2014: 438). . Bu bakımdan, köy meskenlerini yapı gereçleri bakımından sınıflandırmak, *çevre-mesken etkileşimi* sorununun, hiç olmazsa bir cephesini analiz etmeyi kolaylaştırmış olacaktır.

Bu bağlamda, Türkiye’deki kırsal meskenler yapı gereçleri bakımından da sınıflandırılmaktadır. Kaynakları açısından mesken yapı gereçleri; *organik kökenli mesken yapı gereçleri* ve *inorganik (organik olmayan) mesken yapı gereçleri* olmak üzere iki şekilde sınıflandırılabilir. Bunlardan inorganik kökenli olanlar; yeryüzünün doğal yapısıyla ilgili olanlardır; *toprak, kil, balçık, bütün kayaç türleri* fabrikalarda işlem görmüş bazı *metaller, kilden fabrikalarda imal edilmiş olanlar* gibi. Organik kökenli olanlar ise, *ahşap* ve *ondan yapılmış olanlar* (tahta, hartama, mertek, kalas, direk, mertek, kereste vb) ve *dal, saz, kamış, sarmaşık, yaprak* gereçler burada hatırlanabilirler (Doğanay, 2014: 436).

Bu değerlendirmeye göre *yapı gereçlerine* bakımından meskenleri; *ahşap, taş ve toprak meskenler* olarak üç grupta toplamak mümkündür. Ayrıca son yıllarda bunlara *tuğla, briket, demir, çimento, çakıl vs.* gibi malzemelerden inşa edilen *çağdaş meskenleri* de ilave etmek gerekir.

A. Ahşap Meskenler

Ağaç gövdelerinin tahta, direk, hartama, mertek, kalas gibi değişik şekillerde, fakat sınırlı bir ölçüde işlenerek, çok yüksek oranda kullanılmış olduğu, tamamen bu yapı gerecinden inşa edilmiş evlere, *ahşap mesken (ev, konut)* denir (Doğanay, 2014: 439). Ahşap evler, sadece kırsal kesim meskenlerini oluşturmaz. Aksine kasaba ve şehirlerde de bunlara sık rastlanır. Hatta bu yerleşmelerde ahşap evler daha da çeşitlenir. Cumbalar, oymalar, işlemler ortaya çıkar. Gerek İstanbul’daki eski konaklar ve yalılar gerekse de Anadolu’da çoğu şehirlerdeki eski evler (örneğin; Safranbolu evleri) ve konaklar ahşap meskenlerin en güzel örneklerini oluştururlar.

Çevreden sağlanan malzeme ile yapılan konutların bir diğerini de ahşap evler oluşturmaktadır. Bu meskenler orman alanların genişçe yer kapladığı bölgelerde yaygındır. İnşa edilmelerinde ormanların dağılışı yanı sıra ahşabın, nispeten kolaylıkla işlenen, zevk ve isteğe göre şekle giren, sıcaklık ve rutubeti geçirmeyen, esneklik ve taşıyıcılık özelliği nedeniyle dayanıklılığı ve kat sayısını arttırması ile tavan, taban, çatı, kapı ve pencere gibi kısımların bu malzemeden yapılmasının da önemli etkisi söz konusudur (Tanoğlu, 1969: 222). Durum böyle olmakla birlikte, tamamen ahşaptan inşa edilmiş konut sayısı oldukça azdır. Çünkü bu malzemenin su ile temas etmesi

halinde kısa sürede çürümesi gibi bir özelliği vardır. Bu nedenle de ahşap konutların alt katındaki hayvan barınağı ile üst katta eğime bağlı olarak toprak zemin içerisinde kalan yan duvarları, nem ve toprak kaymasından meskenin zarar görmesinin önlenmesi için, taş malzemeden inşa edilmektedir (Fotoğraf 4). Böylece konutun daha uzun ömürlü olması sağlanmaktadır (Zaman, 2007: 165, 166).

Fotoğraf 4. Alt katı taş, ikinci katı ahşap malzemeden inşa edilmiş köy konutu.

Ahşap evlerin en yaygın olduğu bölgeler, kırsal kesimin orman bölgeleridir. Bu evler ormandan elde edilen malzeme ile yapılmışlardır. Çoğunlukla taş bir temel üzerinde yükselen ve genellikle ahır olarak kullanılan zemin kat ile bunun üzerindeki oturma katından oluşur. Bu meskenler, eskiden beri daha çok ülkemizin *Karadeniz bölgesinde* yaygındır. Türkiye’de orman zenginliğinin önemli bir payının bu bölgede olduğu hatırlanırsa, bunun nedeni, kolayca açıklanabilir. Özellikle 6831 sayılı *orman yasası* (1956’da çıkarıldı) yürürlüğe girip, 1961 Anayasası’na ormanları korumakla ilgili bazı hükümler konuncaya kadar, ülkemizin ormanı olan kırsal bölgelerinde, konut inşası için en ucuz yapı gereci kaynağını ormanlar oluşturuyordu. Bu nedenle bölgenin, özellikle Doğu ve Batı Karadeniz bölümü kırsal bölgelerinde konut yapımı, hemen tümüyle, ormanın tahribine ve ahşap gereçten konut yapımı esasına dayandırılmıştı (Doğanay, 2014: 439). Bu durum sadece köy evleri için söz konusu olmayıp, aynı zamanda orman içinde veya yakınında kurulmuş olan mezra ve yayla yerleşmelerindeki meskenler için de geçerlidir.

Böylece bölgede ahşap mesken inşası, uzun bir tarihî geçmişe dayanmakla birlikte karkas taşıyıcıları ahşap olan mesken sayısı geçmişe göre giderek azalmaktadır. Yine de bu gibi meskenlere, kıyı bölgesi yerleşmelerinde, *Trabzon-Sarp köyü* arasındaki bazı yerleşmeler ile Bolu, Kastamonu ve Artvin çevreleri bir yana bırakılırsa, bugün tek tük rastlanmaktadır (Doğanay, 2014: 440). Artık evlerin çatısı ve odaların tavan-taban kaplamaları hariç, yan bileşenlerinin; taş, briket veya tuğladan inşa edildiği görülür.

Buna rağmen, mısır kurutmaya ve aynı zamanda da kışlık yiyeceklerin (tahıl, meyve, kuru sebze, yağ, peynir vs.) saklandığı *serende* ve *çeten* gibi eklentiler, direkler üzerine inşa edilmiş ahşap yapılardır (Fotoğraf 5).

Fotoğraf 5. Doğu Karadeniz’de mısır, fasulye gibi ürünlerin depo edildiği ev eklentilerinden serander ile *çeten* veya *çöten* adı verilen mısır ve erzak ambarları.

Ancak, özellikle Doğu ve batı Karadeniz bölümleri birinci dağ sırası yükselti basamaklarında, kademe kademe yükseldikçe, ahşap evlerin sayısı ve ahşap kullanma oranı, giderek artar. Nitekim 1950-1955’ten önce yapılmış olan evlerde, taş temel ve toprak içerisinde kalan hayvan barınağının duvarları hariç, meskenlerin geri kalan kısımları hemen tümüyle ahşap gereçten yapılmıştır. Örneğin, Trabzon, Giresun ve Rize illerine bağlı kıyı kesimde yer alan yerleşmelerde ahşap kullanımı sınırlı iken, yüksek köylerdeki evlerin inşasında çok fazladır (Doğanay, 2014: 440). Bölgede, bu yüksek kuşak köylerinden hariç, orman içinde veya kenarında kurulmuş olan mezra veya bazı yayla yerleşmelerindeki meskenlerde ahşap kullanımı % 80-90’a ulaşır. Bazılarının ise tamamı ahşap malzemeden yapılmıştır. Ancak bunların sayısı her geçen yıl gittikçe azalmaktadır.

Batı Karadeniz bölümünde de, bu tip ahşap kırsal konutlar çok yaygındır (Emiroğlu, 1970: 75,76). Özellikle de Bolu ve Düzce ile orman alanlarının yoğun olduğu çevre iller ile Marmara bölgesinin Güney Marmara bölümünde orman içindeki meskenlerin çoğu ahşaptır.

Karadeniz bölgesinde de yapılmakta olan kırsal konutlarda ahşap gereç kullanım oranı, kuşkusuz giderek azalmaktadır. Hatta bazı yayla konutlarında bile bu değişme, az da olsa dikkati çeker (Örneğin, Giresun-Ordu kırsal kesiminin oba-yaylaları ve Zigana yayla meskenleri). Ulaştırımadaki iyileşmeler ve yol sistemindeki gelişmeler, kırsal kesim ailelerinin ekonomik düzeyindeki gelişmeler ve bu arada Devletin yasalar çerçevesinde ormanları sistemli bir şekilde koruyup kollaması gibi önlemler, dolaylı olumlu sonuçlarını, kır meskenlerinin konstrüksiyonu üzerinde de göstermektedir. Öyle anlaşılıyor ki nüfusun artmasına rağmen bölgedeki kırsal yerleşmelerde ahşap konut sayısı artmayacak, aksine, giderek azalacaktır. Bu bağlamda mevcutları, dikkatle korunmalıdır. Çünkü bunlar, insan sağlığı için çok uygun konutlardır. Ancak, yangın

riski yüksek meskenler olup, hem geçmişte ve hem de bugün sık sık yangın afeti ile karşılaşılır (Doğanay, 2014: 442).

Anlaşıldığı gibi, ülkemizde ahşap malzeme kullanımı çoğunlukla geleneksel eski tip köy evlerinde ön plana çıkmıştır. Ancak, son yıllarda çıkarılan orman yasaları ile çağdaş yapı gereçlerinin kullanılması, ahşap malzeme kullanımını oldukça azaltmıştır. Gerçekten de, insanların iktisadî ve kültürel seviyelerinin yükselmesi, ulaşım imkânlarının gelişmesi, orman işletmesinin etkin çalışmaları, ormanlardan izinsiz ve keyfi ağaç kesilmesinin yasaklanması ve orman cezalarının arttırılması gibi nedenlerle, ülkemizin diğer bölgelerinde olduğu gibi, son yıllarda yapılan konutlarda ahşap malzeme, bazı zorunlu kullanım alanları dışında hemen hemen ortadan kalkmıştır (Göney, 1967: 127). Bu durum, eskiden ahşaptan inşa edilen samanlık (merek) yapımında da göze çarpmaktadır.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Türkiye’de orman bölgelerinin coğrafi dağılışı ile ahşap meskenlerin dağılışı arasında, yakın bir paralellik vardır. Bundan dolayı, Karadeniz bölgesinin yanı sıra Ege ve Akdeniz bölgeleriyle, iç bölgelerin orman örtüsü taşıyan bölümlerinde, ahşap ve hatta *çantı evlere* bile rastlanabilir. Geçmişe ait bu geleneksel meskenler ormanların daha bol, nüfusun daha az ve ağaç kesiminin kanunlar ile yasaklanmadığı yıllarda inşa edilmişlerdi. Bunlara, *çantı ev*, *blok ev*, *çandır ev* veya *çatma ev* gibi adlar da verilmiştir (Denker-Tolun, 1977: 99,100). Bu evler, ağaç tomruklarının, fazla bir değişikliğe uğratılmadan, açılan çentiklerle birbirine girdirilmesi ya da kalpaklı çivilerle çakılması suretiyle oluşturulan çok basit konutlardır. Bu şekilde meydana getirilen ahşap karkasın ara boşlukları, ya tahta perdelerle örülür, ya da dolgu yapılır. Bolu çevresinde, örneğin Gere ve Yığılca ilçelerinin konutları arasında bu konut tipine, sık rastlanır. Ancak, buradaki çantı konutlar, bu tipin daha gelişmiş bir aşamasını temsil ederler (Doğanay, 2014: 442). Çantı evlerde çatının üstü eskiden *hartama* veya *pedavra* denilen ince kıyılmış tahtalarla örtülür ve tahtaların rüzgârdan uçmaması için üzerlerine çoğunlukla taş koyulur (Fotoğraf 6).

Fotoğraf 6. Alt katları ahşap tomruklardan, üst katları ise düz biçilmiş tahtalardan inşa edilmiş köy konutları.

Günümüzde, bu şekilde ev inşası çok nadir olup, ahşap meskenler daha çok doğrama atölyelerinin bulunduğu kesimlerde biçilmiş keresteler ile yapılırlar. Birkaç katlı ve çok çeşitli olan bu meskenlerin çoğunun alt katı yine hayvan barınağı olarak kullanılır. Bazı evlerin ise, yan duvarları bağdadî, iç mekânları ise, yine ahşap tahtalarla kaplanmış olurlar. Bunda hem yapım hem de çevreden bir kısım yapı malzemesi sağlama kolaylığı gibi nedenler etkili olmuştur. Kısmen Akdeniz bölgesi yerleşmelerinde, ama özellikle Karadeniz bölgesinde çok yaygın olan bu kırsal mesken şekillerinden biri, *bağdadî evler* olarak bilinir. Bunlar, karkası yani taşıyıcıları ahşap ve yan duvarları çaprazlama tahta parçaları çakılarak araları taş parçaları, ahşap ve çamurla doldurulup oluşturulan evlerdir. Başka bir deyişle bu konutlarda, evin ikinci katı ana direkler arasına yerleştirilen 20-30 cm mesafedeki ara direklerin ahşap malzeme ile birbirine tutturulması sonucu oluşan bölmelerin taş ve çamur harcı karışımıyla doldurulması şeklinde inşa edilmişlerdir. Duvarların üzeri çimento veya kireç harcı ile sıvanmış olabilmekte, ya da çaprazlama çakılmış ve çıta adı verilen tahta parçaları açıkta bırakılarak eve desenli bir görünüm kazandırılmaktadır (Fotoğraf 7). Bu şekilde inşa edilmiş evlere, Muğla çevrelerinde *bağdadîye*, Trabzon çevresinde evin duvarlarına, *dolma*, yine bu tür duvara Ardahan dolaylarında *çakatura*, Artvin çevresinde ise *çakatura dolma ev* denilmektedir.

Fotoğraf 7. Çakatura dolma şeklinde inşa edilmiş geleneksel köy meskenleri.

B. Taş Meskenler

Bu tip evler de, ülkemizde çok yaygındır. Sadece kırsal meskenlerde değil, kent konutlarında bile taş gerecin, eskiden beri yüksek oranda kullanıldığı dikkati çeker. Kentlerdeki taş evlerin en güzel örnekleri; Şanlıurfa, Gaziantep ve Mardin'de yumuşak kireç taşları ile yapılmış iki hatta üç katlı meskenlerde görülür. Bunların üstü genellikle düz dam şeklinde olup, duvarlarda veya evin belirli yerlerinde çeşitli figürlere dahi rastlanır (Fotoğraf 8). Taş evler, yakın çevrede bulunan taşların cinsine ve bölgenin sosyo-ekonomik özelliklerine bağlı olarak çeşitlenirler. Örneğin; ülkemizde taşın yapı malzemesi olarak kullanıldığı alanlarda daha ziyade kalker ve volkanik kayalar kullanılmıştır. En yumuşak kalkerlerden, çeşitli sertliklerdeki kalkerlere hatta mermerlere kadar her cins kalkerin ülkemiz meskenlerinde kullanıldığı bir gerçektir. Diğer taraftan, meskenlerde volkanik kayalarda yaygın olarak kullanılmıştır. Örneğin;

İç Anadolu'da Kayseri Konya Ereğlisi arası, Eskişehir güneyinde, yine Güneydoğu Anadolu'da (Karacadağ çevresi) bazalt en çok kullanılan yapı malzemesidir. Ancak bir yapı gereci olarak taş, tek başına çok az kullanılır. Meskenlerin çevre bileşenleri bu gereçlerle örülürken, en ilkel konutlarda bile, çamur harcı, kireç harcı ve yerine göre ekonomik seviyesi yüksek ailelerde, çimento harcı kullanılır ve bunlardan biriyle duvarlar içten-dıştan sıvanabilir. Duvarların harçla örülmesi ve sıvanması, bir zorunluktur. Çünkü taş duvarlar, sıcaklığı çok kolay iletir ve konutun iç bölümlerini ısıtmak büyük ölçüde güçleşir (Doğanay, 2014: 446). Eski tip köy meskenlerini oluşturan bu evler, iç ve dıştan sıvalı iken, kesme taştan inşa edilenler ise dış cepheden sıvalı değildir.

Fotoğraf 8. Şanlıurfa'da yumuşak kireç taşları ile yapılmış iki - üç katlı meskenler.

Bu evlerin de, bazı tipleri vardır. Örneğin; çok basit bir şekilde inşa edilmiş ve yan bileşenleri bütünü ile taştan veya tuğladan yapılmış olan meskenlere, *kargir ev* (konut) de denilmektedir. Bu tür yapılarda kullanılan taşlar, doğal olarak taş ocaklarından çıkarılanlar veya dere yatakları ile yamaç döküntülerinden toplanmış olabileceği gibi, çimento harcı ya da fabrikasyon tuğla da olabilirler (Doğanay, 2014: 446). Böyle olmakla birlikte, çoğu kez tuğla ve betonarme yapılar, taş meskenler kategorisine girmezler. Taş yapılar ifadesi; granit, bazalt, volkanik tüf, kalker ve mermer gibi kayalar kullanılarak kervansaraylar, kaleler, camiler, kiliseler, evler ve benzerleri olarak, genellikle kesme taş duvarlı yapılar şeklinde düşünülmelidir. Bu meskenlerin diğer bir ortak özelliği, kesme taş yapılar olmaları kaydıyla, en dayanıklı ve tarihi en uzun sürebilecek yapılar oluşlarıdır diyebiliriz.

Taş meskenler, yapım tekniği ve taşın şekillendirilerek kullanılıp kullanılmadığı açısından bakılınca, bazı alt şekil gruplarına ayrılabilirler. Bunlardan belki en geleneksel ve en eski kullanım biçimi, taşa şekil verilmeden inşa edilen basit taş meskenler olup, halen bugün de, kırsal kesimde bu tür meskenlere yer yer rastlanmaktadır. Böyle yapılarda taş, doğadan toplandığı hali ile meskenin yan duvarlarının örülmesinde kullanılmakta; örme işinde çoğu kez, kireç ya da çimento harcı gibi bağlayıcılardan yararlanılmamaktadır. Bunun yerine, genel olarak çamur harcı kullanma yoluna gidilmektedir (Fotoğraf 9). Bu tür basit meskenlere, daha çok ev

yapımında ahşap ve toprak malzeme bulunmayan ya da az bulunan bölgelerde rastlanmaktadır. Dayanıklı meskenler değildir. Depremlerden çabuk etkilenirler.

Fotoğraf 9. Ülkemizde taştan inşa edilmiş kırsal mesken örnekleri.

Bağlayıcı harç olarak, çimento harcı veya tarihi yapılarda olduğu gibi, kireç harcı kullanılarak ve kesme taş yapı malzemesi ile duvarları örülmüş meskenler, sadece kırsal kesimin değil, kentlerin de en görkemli yapıları idiler. Şehirler bakımından bu durum 19. yüzyıl ortalarına dek sürmüştür. Geçmişte olduğu gibi bugün de göz doldurucu, sağlam yapılar (köprüler, camiler, kiliseler, hamamlar, çeşmeler, kesme taş konaklar gibi) olarak pek çoğu varlıklarını sürdürmektedir. Nitekim bazı eğitim kurumları, devlet binaları, opera ve tiyatro yapıları, bakanlık hizmet yapıları da bunlar arasındadır. İşte esas uzun ömürlü yapılar, bunlardır. Hiç kuşku yok ki, kırsal kesim taş meskenleri arasında da, emek verilerek ve bağlayıcı harç kullanılarak yapılmış, uzun yıllardan beri ayakta, tek veya iki katlı meskenlere de az çok rastlanır (Zaman, 2010: 129, 130).

Türkiye’de taş evler; genellikle *Akdeniz*, *Ege* ve *Doğu Anadolu* bölgelerinde yoğunluk kazanmıştır. Bununla birlikte, ülkemizin her bölgesinde, az çok taş meskenlere rastlanmaktadır. Hatta daha çok ahşap ev ve eklentilerinin yaygın olduğu Doğu Karadeniz kırsal yerleşmelerinde bile, bazı konutların dış ve iç duvarları, çoğunca kesme taşlardan yapılmıştır. Ancak, taşın çok belirgin bir şekilde egemen olduğu, konut yapım gereci olarak kullanıldığı bölgeler, başta *Akdeniz bölgesi* olmak

üzere, *Doğu Anadolu ve Ege bölgesidir*. Örneğin, Akdeniz bölgesinde ovalardan ve kıyılarından dağlık bölgelere, yani *Toros Dağları*'na doğru yükseldikçe, taş konutların egemen olduğu köyler ortaya çıkar. Bu egemenlik, tüm köy yerleşmeleri ve hatta yayla konutları için, çok dikkat çekici bir hal alır. Aynı şekilde Ege bölgesinde de (Göney, 1975: 381-384), sadece dağlık bölgelerde değil, alüvyal ovaların kırsal konutlarında taş, hâkim yapı gereci olduğu gibi, Çukurova (Göney, 1976: 137), köy konutlarında da bu tür evler oldukça yaygındır. Yine Malatya, Elâzığ, Pasinler, Erzurum ve Erzincan ovalarında olduğu gibi depresyon ovalarında, kerpiçten yapılmış evler ve eklentiler, taş konutlar kadar yaygın olarak dikkati çeker. Ancak, *Doğu ve Güneydoğu Anadolu* bölgelerinin egemen konut tipi, taştan inşa edilmiş konutlardır. Örneğin; Erzurum ili köylerinin çoğunda, taş meskenler hâkimdir. İlde kom meskenlerinde de temel yapı gereci taştır. Bu özellik, bölge genelinde dikkat çekici olup, özellikle etek ve yamaç köylerinde çok belirgindir. Diğer taraftan Güneydoğu Anadolu bölgesinde özellikle Karacadağ ve çevresindeki bazaltlardan inşa edilmiş meskenler diğer örnekleri oluşturur. Taş evler *İç Anadolu*'da da yaygındır. Nitekim bu bölgede kerpiç meskenlerin yanı sıra taştan yapılmış evler bazı yörelerde hâkim ev tipini oluşturur. Örneğin; Kayseri - Konya Ereğlisi arası ile Eskişehir güneyinde özellikle bazalt taşlarından inşa edilen meskenler çoğunluktadır (Doğanay, 2014: 447). Durum böyle olmakla birlikte ülkemizde sadece taşların üst üste konulması ile inşa edilen mesken sayısı çok sınırlıdır.

Bugün ülkemizde, 16 000 dolayında köy yerleşmesinde hâkim yapı gerecinin, taş olduğu sanılmaktadır. Taş konutların dağılışı ile çevrenin doğal özellikleri arasında yakın ilişkiler bulunmaktadır. Nitekim orman örtüsü zayıf ve kerpiç yapımına uygun kerpiç harcı toprağı bulunmayan, fakat konutu yapan ailelerin ekonomik düzeylerinin geri olduğu kırsal yörelerde, ev yapımında çevrede bol bulunan, daha ucuza elde edilen, hatta çoğunca işçilik dışında hiçbir harcamayı gerektirmeyen taş tercih edilmektedir. Bu gibi konutlarda taş, ya ortamda bulunduğu şekli ile ya da işlenerek yapılarda kullanılır. Taş meskenlerin en karakteristik özelliği, çok uzun yıllar dayanmalarıdır. Özellikle dinî yapılar, bu konuda dikkat çekicidir (Doğanay, 2014: 447).

C. Toprak Meskenler

Toprak, hem dünyada ve hem de ülkemizde, çok yaygın olarak kullanılan bir yapı gerecidir. Yeterli ağaç veya mesken inşası için elverişli taşların olmadığı *İç, Doğu ve Güneydoğu Anadolu* bölgelerindeki kırsal alanlarda topraktan yapılmış olan evler hâkimdir. Çamurun ot veya samanla karıştırıldıktan sonra özel kalıplara dökülerek kurutulması ile yapılan tuğla biçimindeki *kerpiç*, bu evlerin ana malzemesidir. Bundan dolayı bu evler, *kerpiç meskenler* olarak da adlandırılmaktadır. Duvarlar ısı yalıtımı için oldukça kalındır. Çatı ise çoğunlukla düz dam şeklindedir. Damda bazı ürünlerin (sebze-meyve) kurutulması yanı sıra yazın sıcak günlerinde ev sakinlerinin, evin içine göre daha serin olması sebebiyle yatmak için kullandıkları alanı oluşturur.

Kerpiçten yapılmış olan evlerin temeli, duvarları ve çatıları, bazı teknik özellikler taşımalıdır. Örneğin temellerde, stabilizeyi korumak bakımından temel, kesinlikle

kerpiç tuğlasından yapılmamalıdır. Çünkü bu tuğla, neme ve suya çok dayanıksızdır. Dolayısıyla, temeli kerpiç tuğlasından yapılmış konutlarda, küçük bir sarsıntı veya darbede, mesken stabilitesi bozulur. Bu nedenlerle, temellerin taştan yapılması ve temel derinliklerinin, 40-50 cm’ye kadar indirilmesi gerekir. Yapının *su basmanı duvarlarının kalınlığı* ise, 35-40 cm’den az olmamalıdır. Bu meskenlerin, bazı *avantajları* da vardır. Bunlar arasında; yangın riskinin azalması ve sıcaklığı diğer inorganik yapı gereçlerinden daha fazla korumaları, en önemlileridir (Doğanay, 2014: 443).

Kerpicingin asıl maddesi *kerpiç toprağı* olduğundan, bu grup konutlara, *toprak meskenler* de denir. Ülkemizde doğal çevrenin, yapı gereci yönünden konutlar üzerinde görülen etkileri, bu tür meskenlerde, çok açık ve seçik olarak göze çarpar. Hatta söz konusu baskı, birçok kent yerleşmelerinde bile, çok dikkat çekici düzeydedir. Ancak ülkemizdeki toprak konutlar, hemen tümüyle sadece topraktan yapılmış olmadığı gibi, bunlar arasında, toprak kulübelere de rastlanmaz (Doğanay, 2014: 444). Çünkü, toprak veya kerpiç konutların yapıldığı kerpiç tuğlaya, yukarıda da belirtildiği gibi, imal edilişi sırasında çeşitli katkı maddeleri karıştırılır. Öte yandan kırsal yörelerimizdeki kerpiç konutlar, tek bölmeden ibaret ve çatısıyla dış duvarları birbirinin devamı olan, basit kulübelere ibaret değildir. Çok bölmeli ve bazı hallerde de, iki katlı, sıvalı-badanalı konutlardır

Ülkemizde hemen hemen her bölgede, kırsal ev ve eklentileri kerpiçten yapılmış olanlara, sık rastlanır. Başka bir deyişle, Türkiye’deki en yaygın kırsal mesken tipini oluşturur. Ancak, kerpiç evlerin Türkiye’de en yaygın olduğu bölgeler; *İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu* bölgeleri ile sınırlı bir şekilde *Marmara ve Ege* bölgeleridir. Bu tür kerpiç konutlu köylerimiz, *İç Anadolu* kırsal yörelerinde karakteristik köy mesken tiplerini oluşturur. *Güney Doğu Anadolu* da, İç Anadolu da pek farklı değildir. *Ege ve Marmara* bölgelerinde, söz konusu bölgelerdeki kadar yaygın olmasa bile, yine kerpiç evlere rastlanır. *Akdeniz bölgesinde*, örneğin *Antalya ovaları* ve *Çukurova*’daki kırsal yerleşmelerde kerpicingin, yaygın bir inşaa gereci olarak kullanıldığı dikkati çeker (İncekaş ve Karaoğlu, 1964: 19). Hatta bu ova köy meskenlerinin çoğunluğu, sanki İç Anadolu’da olduğu şekilde, hem yan bileşenleri ve hem de düz çatıları itibarıyla, çoğunlukla kerpiç gereçten yapılmışlardır. Bu tür evler, hâkim yapı gereci taş olan, Doğu Anadolu köylerinde de yaygındır. Kerpiç evler, *Karadeniz bölgesi* birinci ve ikinci dağ sıraları arasındaki depresyonlarda da bulunmaktadır. Diğer taraftan bu evlerin yaygın olarak bulunduğu bölgelerdeki geçici yerleşmelerde bile, genellikle kerpiç meskenler çoğunluktadır (Doğanay, 2014: 444).

Türkiye’de ne kadar kerpiç veya toprak konut bulunduğu, tam olarak bilinmemektedir. Ancak, İzbırak’ın (1973: 140) tahminine göre toplam sayı, 18 000’i bulur. Söz konusu veri ele alındığında, şu halde köylerimizin % 50’sine yakınında, konutların hâkim yapı gerecinin, kerpiç veya toprak olduğu anlaşılır. Geçici yerleşme şekilleri de dikkate alınırsa, bu payın, % 50’yi aştığı söylenebilir. İzbırak bu gibi köylerimize, *kerpiç köy* adını vermiştir (Doğanay, 2014: 444). Kerpiç konutlu köylerimizin, sayı ve oranca bu ölçüde yaygın olması, kuşkusuz coğrafi çevrenin sağladığı doğal yapı gerecinin konutlara yansımış olmasından başka bir şey değildir.

Türkiye’de inşa malzemesi olarak toprak malzemedden yapılmış ancak inşa tarzı olarak onlardan ayrılmış evler de mevcuttur. Bu tip evlere Güneydoğu Anadolu bölgesinde Harran ve çevresinde rastlanılmaktadır (Fotoğraf 10). Bunlar şekil itibariyle arı kovanını andıran kubbeli evlerdir. Kerpiç kalıpların üst üste yığılması ile inşa edilmiş bu meskenlerde, hiçbir şekilde ağaç malzeme kullanılmadığından dam ancak kerpiç kalıpların ortaya doğru dizilmesi ile kubbe biçimini almıştır. Güneşten korunmak için son derece uygun olan bu meskenlerin kubbesinin tepesi hava ve ışık almak, aynı zamanda da baca vazifesi için açık bırakılmıştır. Ayrıca evin yapımında kullanılan kerpiç kalıplar içten ve dıştan çamurla sıvanarak, dayanıklılık arttırılmaya çalışılmıştır. Günümüzde sayıları bir hayli azalmış olan bu evler, çabuk yıkılabildikleri gibi, iç kısımları havasız ve rutubetli/nemli olmaları sebebiyle insan sağlığına çok uygun değildir.

Fotoğraf 10. Çatının kubbe biçiminde yapılması ile ortaya çıkan ve *kemer tonozlu* ya da *kubbe tonozlu ev* olarak adlandırılan meskenler, Şanlıurfa çevresinde ve özellikle Harran’da yaygındır.

Kerpiç meskenlerin ülkemizde bu kadar geniş coğrafi dağılışın esas nedeni; stepler, iç bölge platoları, alüvyal ovalarda ve iç bölge depresyonlarında, kırsal bölgelerde mesken yapmak için çevreden sağlanan en ucuz ve en bol malzeme, kerpiç toprağı olmasıdır. Tahıl tarımından dolayı, katkı maddesi olarak kullanılacak saman da boldur. Bunlar, kerpiç mesken yapımını teşvik etmiştir (Doğanay, 2014:444). Ancak, kuşkusuz bunda, ailelerin ekonomik ve kültürel düzeylerinin de etkileri vardır.

D. Diğer Meskenler

Ülkemizde kırsal konutlar, çoğu yörelerde pek belirgin olmasa bile, artık bir *çağdaşlaşma* sürecine girmiştir. Bugün bazı kırsal meskenlerde briket, tuğla ve çimento, hatta demirin inşa gereci; kiremit veya oluklu sacın örtü gereci olarak kullanıldığı dikkati çekmektedir. Bu gibi konutlarda, banyo ve tuvalet iç bölmelerinin bir ihtiyaç olarak kabul edilip, iç plânda yer alması, elektrik ve su dağıtım şebekesinin konutlara ilave edilmesi, dış eklentilerde balkonun yer tutması, hayvan barınakları ve samanlığın evden uzaklaştırılması gibi *şekilsel ve fonksiyonel değişmeler*, *çağdaşlaşma sürecinin göstergeleri* arasında sayılabilir (Doğanay, 2014: 450).

Hatta kırsal kesimdeki bu tip evlerin bazılarının, kullanılan malzeme, inşa şekli ve planları itibarıyla şehir konutlarından hiçbir farkı bulunmamaktadır (Fotoğraf 11). İki ve daha fazla katlı olan, karakteristik kırsal evlerden oldukça farklı bu konutların inşa edilmesinde; ticarî değere sahip ürünlerin yetiştirilmesi ile gurbetçi ailelerin gelir seviyelerinin yüksek oluşu yanında, geçmişe oranla eğitim ve kültür seviyesinin hayli artmış olması, motorlu araçlara ait yolların yapılması, yaşam standardı ve alışkanlıkların değişmesi gibi faktörler etkili olmuştur.

Fotoğraf 11. Pek çok gelişmeye bağlı olarak artık köylerde de çok modern konutlar inşa edilmektedir.

Yeni tip diye nitelendirebileceğimiz bu evlerde, belirtilen gelişmelere (ulaşım şartlarının iyileşmesi ile ekonomik seviyenin yükselmesine vs. gibi) bağlı olarak, başka bölgelerden sağlanan; demir, çimento, tuğla, briket kullanımı yaygınlaşmıştır. Yapı malzemelerinin niteliklerinden dolayı farklı değere sahip oluşu, çevreden kolayca teminindeki ve teknik olarak işleme kolaylığındaki farklılıkları ile insanların mesken inşa kültüründeki zevklerine bağlı yapı malzemelerinin değişik oranlarda kullanılmış olması, ülkemizin mesken çeşitliliğini arttırmıştır.

V. Sonuç

Türkiye’de meskenler, sakinlerinin gelenek, görenek, ekonomik ve kültürel düzey gibi değişik sosyal ve ekonomik özellikleri nedeniyle, bölgeden bölgeye ve hatta bölge içerisinde yöreden yöreye önemli farklılıklar gösterebilirler. Söz konusu farklar, şekilsel olabileceği gibi, yapı tarzı, kat sayısı, eklentiler, iç donatım, kullanılan yapı gereçleri ve daha birçok yönlerden olabilmektedir. Hele konutlarda çatı tarzı, çatı örtü gereçleri, kat sayısı, oda sayısı, iç bölme sayısı, eklentiler ve fonksiyonları, duvar kalınlıkları, pencere sayı ve boyutları gibi yönlerden konut tiplerine bakılırsa, sorunun boyutları, çevre-konut etkileşiminin boyutlarını aşar ve tarihî, etnik, sosyolojik,

etnografik, jeolojik, ekonomik ve kültürel bir sorun olarak karşınıza çıkar (Doğanay, 2014: 450).

Ülkemizde, çevreden temin edilen malzeme ile inşa edilmiş konutları, taş ahşap ve toprak (kerpiç) evler oluşturmaktadır. İnşa malzemesi olarak toprak, çoğunlukla taş duvarların yapılmasında bağlayıcı harç olarak kullanılmıştır. Bu yapı malzemelerinin kırsal meskenlerde değişik ölçülerde olmakla birlikte kullanılmış olmaları, inşa edildikleri bölgelerde bu malzemelerin bol olarak bulunduğunu ve dolayısıyla da kolayca temin edilebildiğini göstermektedir. Ancak bu yapı gereçleri daha ziyade eski dönemlerde inşa edilmiş meskenlerde yaygın olarak kullanılmıştır. Yeni tip evlerde ise, ulaşım şartlarının iyileşmesi ile ekonomik seviyenin yükselmesine bağlı olarak, başka bölgelerden sağlanan; demir, çimento, tuğla, briket kullanımı yaygınlaşmıştır. Kuşkusuz ülkemizde kırsal yerleşmelerde yeni yapılan evlerin şekil ve inşa malzemesinde görülen değişimde, yukarıda belirtildiği gibi pek çok beşeri unsur etkili olmuştur. Ancak, kır evlerinin değişmesinde veya yenilenmesinde özellikle ekonomik faktörlerin rolü büyük olmuştur. Nitekim eskiyi karakterize eden kapalı ekonomik sistem yıkılmış, buralarda yaşayanların dış teması başlamış, bu yüzden yakın çevreye bağlı olarak temin edilen malzemeler ile inşa edilen evlerin yerini daha uzak çevrelerden sağlanan malzeme ile yapılmış evler almaya başlamıştır.

Netice itibariyle, bugün ülkemizin kırsal kesiminde yaşayan insanların bir bölümü şimdi iki- üç katlı betonarme evlerde oturabilirken, hala toprak ve ahşap meskenlerde yaşayanlar, taş evlerde oturanlar, hatta az da olsa mağara-evlerde yaşayan insanların mevcudiyeti de söz konusudur. Kuşkusuz bunda gelenek, göreneklerden ve kültürden ziyade henüz normal bir ekonomik düzeye erişilmemiş olması, yani bütün gelişmelere rağmen çevreye bağımlı kalma zorunluluğu esas rolü oynamaktadır.

Kaynaklar

- Doğanay, H. (2014). *Türkiye Beşeri Coğrafyası (Genişletilmiş ve Güncellenmiş 4. Baskı)*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Emiroğlu, M. (1970). *Akçakoca'da Nüfus, Yerleşme ve Ekonomik Faaliyetler*. Ankara: Ankara Üniv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Yay. No. 192.
- Emiroğlu, M. (1981). *Korunması Gereken Örnek Bir Kentimiz: Safranbolu*. Ankara: Ankara Üniv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Yay. No. 297.
- Göney, S. (1975). *Büyük Menderes Bölgesi*. İstanbul: İstanbul Üniv. Yay. No. 1895, Coğrafya Enstitüsü Yay. No. 79.
- Göney, S. (1976). *Adana Ovaları*. İstanbul: İstanbul Üniv. Yay. No. 2162, Coğrafya Enstitüsü Yay. No. 88.
- Göney, S. (1976). "Mengen Havzasında Köy Meskenleri". İstanbul: İstanbul Üniv. Coğrafya Enst. Dergisi. 8 (16).
- İncekaş, L., Karaoğlu, A., (1964). *Antalya Bölgesi Yapı Malzemesi Etüdü*. Ankara: İmar ve İskân Bakanlığı Yay. No. 5-24.

- İzbrak, R. (1973). *Türkiye: 2. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Kalelioğlu, E. (1977). "Gaziantep Yöresinde Yerleşme, Meskenler, Nüfus ve Ekonomik Faaliyetler". *Ankara: Ankara Üniv. D.T.C.F. Dergisi*. XXVIII (3-4).
- Koday, S. (1995). "Dadaşköy Meskenlerinin Coğrafi Şartlarla İlişkisi". *Erzurum: Atatürk Üniv.Fen-Edebiyat Fak. Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi*, 21.
- Kömürcüoğlu, E.A. (1962). *Yapı Malzemesi Olarak Kerpiç İnşaat Sistemleri*. İstanbul: İ.T.Ü. Mimarlık Fak. Yayını, İstanbul.
- Köse, A. (1997). *İvrindi ve Çevresinin Coğrafi Etüdü*. Erzurum: Atatürk Üniv. Yay. No: 837, Kazım Karabekir Eğitim Fak. Yay No: 76, Araştırma Serisi: No: 17.
- Sergün, Ü. (1986). *Kocaeli Yarımadasında Kırsal Yerleşme*. İstanbul: İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yay. No: 3370.
- Tanoğlu, A. (1969). *Nüfus ve Yerleşme*. İstanbul: İstanbul Üniv. Yay. No: 1183, Edebiyat Fak. Coğrafya Enst. Yay. No: 45.
- Tolun- Denker, B. (1977). *Yerleşme Coğrafyası-Kır Yerleşmeleri*. İstanbul: İstanbul Üniv. Yay. No: 2275, Coğrafya Enst. Yay. No: 93.
- Tunçdilek, N. (1967). *Türkiye İskan Coğrafyası, Kır İskanı (Köy Altı İskan Şekilleri)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 1283, Coğrafya Enstitüsü Yayınları No: 49.
- Tunçdilek, N. (1971) *Kır yerleşmeleri: Köy-Altı Şekilleri. Türkiye Coğrafi ve Sosyal Araştırmalar*. İstanbul: İstanbul Üniv. Coğrafya Enst. Yay.
- Tümertekin, E., Özgüç, N., (2011). *Beşerî Coğrafya, İnsan-Kültür-Mekan*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Zaman, M. (1995). "Tonya (Trabzon) İlçe Merkezi'nde Mesken Tipleri". *Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Doğu Coğrafya Dergisi*, 1, 495-508.
- Zaman, M. (2003). *Vakfıkebir İlçesinin Coğrafyası*. Erzurum: Atatürk Üniv. Yay. No: 937, Fen Edebiyat Fak. Yay No: 102, Araştırma Serisi No: 73.
- Zaman, M. (2007). *Doğu Karadeniz Kıyı Dağlarında Yaylalar Ve Yaylacılık*. Erzurum: Atatürk Üniv. Yay. No: 960, Fen Edebiyat Fak. Yay No: 105, Araştırma Serisi No: 75.
- Zaman, M. (2010). *Yerleşme Coğrafyası*. Ankara: Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya, Gündüz Eğitim Yayıncılık.